

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Eski Uygurca Sitātapatrādhāraṇī'ye İlişkin Fragmanlar¹

The Fragments of Old Uyghur Sitātapatrādhāraṇī

Uğur UZUNKAYA^{a,*}

^a Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-4534-9305

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 29 Ekim 2022

Kabul tarihi: 24 Kasım 2022

Anahtar Kelimeler:

Eski Uygurca,

Budizm,

Tibet Budizmi,

Sitātapatrādhāraṇī,

Metin neşri

ÖZ

Eski Uygurca; dinî ve din dışı bir yazın temelinde gelişmiştir. Din dışı yazını gündelik yaşama ilişkin sivil belgeler oluştururken, dinî yazını esasen Budizm, Manihaizm ve Nasturi Hristiyanlık gibi muhitlere ilişkin yazınsal kaynakların tercümesi oluşturmaktadır. Dinî yazınsal kaynakların tercümesi söz konusu olduğunda, bunlar arasında da en büyük pay Budizm'e aittir. Esasen Budizm, Uygurlar arasında tek bir ekolüyle yer almaz. Kuzey Budizmi yahut bir diğer adıyla Mahāyāna ekolü başta olmak üzere Hindistan menşeli olsun olmasın birçok ekolün Budist Uygur edebiyatında izleri görülmektedir. Tibet Budizmi de Hoço Uygur Hanlığı'nın [850-1250] özellikle son döneminde yazınsal kaynaklarıyla varlığı tanıklanan ve Budist Uygur edebiyatında kendine yer edinen bir ekoldür. Esasen Vajrayāna veya Tantra Budizmi'ne dayanan ve Tibet'in yerel dini olan Bön ile de harmanlanmış Tibet Budizmi, bugün Tibet ve Moğolistan'da kendine inanır bulmuştur. Bu noktada bu yazının konusunu da oluşturan Sitātapatrādhāraṇī bu geleneğe kaleme alınmış bir metindir. Bu yazıda Eski Uygurca Sitātapatrādhāraṇī'ya ait olduğu tespit edilen ve bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda U 2250 (T I [544]), U 2251 (T I [545]) ve U 2252 (T I [546]) arşiv numaralarıyla korunan şimdiye kadar neşredilmemiş üç fragmanın filolojik neşri gerçekleştirilecektir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: October 29, 2022

Accepted: November 24, 2022

Keywords:

Old Uyghur,

Buddhism,

Tibetan Buddhism,

Sitātapatrādhāraṇī,

Text edition

ABSTRACT

Old Uyghur developed on the basis of religious and non-religious literature. While non-religious literature constitutes civil documents related to daily life, religious literature mainly constitutes the translation of literary sources related to circles such as Buddhism, Manichaeism and Nestorian Christianity. Among these, Buddhism has the largest place when it comes to the translation of religious literature. In fact, Buddhism does not take place among the Uyghurs with a single school. Northern Buddhism, or Mahāyāna school, in other words, and many schools, whether they originated in India or not, are traced in Buddhist Uyghur literature. Tibetan Buddhism is also a school that has a place in the Buddhist Uyghur literature, whose existence was witnessed especially in the last period of the Qocho Uyghur Khanate [850-1250] with its literary sources. Tibetan Buddhism, which is essentially based on Vajrayāna or Tantric Buddhism and blended with the Tibetan local religion Bön, has found its place in Tibet and Mongolia today. At this point, Sitātapatrādhāraṇī, which is also the subject of this paper, is a text written in this tradition. In this paper, three fragments identified as belonging to the Old Uyghur Sitātapatrādhāraṇī and preserved today in the Berlin Turfan Collection with archival numbers U 2250 (T I [544]), U 2251 (T I [545]) and U 2252 (T I [546]) will be examined. The philological edition of these fragments, which have not been published until now, will be carried out.

¹ Bu yazı TÜBA-GEBİP programı tarafından desteklenmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

The literature written in Old Uyghur is largely based on the translation of sacred works related to various religions such as Buddhism, Manichaeism and Nestorian Christianity, when leaving aside non-religious texts. Among these, Buddhism has the largest share as a philosophical belief system. Buddhist Uyghur literature is not limited to a single school of Buddhism. However, there are also non-Indian schools of Buddhism. For example, Faxiang and Huayan are among them and are of Chinese origin. It is known that there are such schools among the Uyghurs. One of these schools is Tibetan Buddhism. Tibetan Buddhism is originally based on the school called Tantra or Vajrayāna. After the 8th century, Buddhism was counted as the state religion in Tibet, and after that, as a result of contact with Tibet's local religions, Tibetan Buddhism forms an important sect within the religion of Buddhism. The traces of this school, which finds its followers in Tibet and Mongolia today, felt its influence among the Uyghurs in the last period of the Qocho Uyghur Khanate [850-1250].

Within the Buddhist Uyghur literature, Tibetan Buddhism and the texts written on the basis of this school are mostly about magic. Today, twenty-four works of Tibetan Buddhism are mentioned in large or small volumes in Old Uyghur. In addition, there are also the fragments belonging to Tibetan Buddhism in Old Uyghur, whose text has not yet been determined. At this point, the subject of this paper is the edition of the three unpublished fragments of the Old Uyghur *Ārya-sarva-tathāgata-uṣṇīṣa-sitātapatra-nāma-aparājita-dhāraṇī* (*Sitātapatrādharāṇī* in short). The fragments of *Sitātapatrādharāṇī* in Old Uyghur are preserved in Berlin, St. Petersburg, Paris and Nagoya (Japan). *Sitātapatrādharāṇī* consists of several block prints and several manuscript fragments. Many studies have been made on the text so far; however, the publications of Müller (1911), Röhrborn & Róna-Tas (2005) and Kılıç Cengiz (2021) are worth mentioning because they contain the complete edition of the text.

The following three fragments identified as belonging to the Old Uyghur *Sitātapatrādharāṇī* preserved in the Berlin Turfan Collection are edited in this study: U 2250 (T I [544]), U 2251 (T I [545]) and U 2252 (T I [546]). Information on the physical properties of these fragments is given in the catalog prepared by Özertural, and according to Özertural, the information that all the fragments here belong to *Sitātapatrādharāṇī* was provided by S. C. Raschmann. (Özertural, 2020, pp. 259-261). In this article, transcription, transliteration, translation into Turkish, notes on the text, index and glossary of these fragments have been prepared.

The transliteration and transcription method specified in the *Uigurisches Wörterbuch* are followed in the transliteration and transcription of this paper (cf. Röhrborn, 1977-1998, pp. 9-10 and pp. 13-14; Röhrborn, 2010, pp. XXXIII-XXXV). Except for the use of <ç> instead of <č> and <ş> instead of <š> in this table prepared by Röhrborn, this method is completely applied to the text. The Old Uyghur text included in this article consists of 54 lines; however, some lines have text damage at word and letter level. These have been tried to be restored based on the text. In the part of the translation of the Old Uyghur text into Turkish, line-by-line translation is preferred due to the damaged parts in the text. In the explanations part of the paper, the Chinese original text has been referenced whenever necessary; however, a comparative study with the original text was not always possible due to irregularities in the Chinese text. However, explanations are made on the Buddhist concepts in the paper. The glossary and index part of this paper are presented in alphabetical order. All words that are fully preserved in the text are included in the glossary and index part. However, in the glossary part, all the spellings and restored forms of the words in the text are also included. In the glossary part, the original forms in the source languages are also included when the quotations form the headings of the articles.

The results of the article can be listed as follows: (1) Along with this article, a 54-line text belonging to *Sitātapatrādharāṇī* in Old Uyghur has been presented to the attention of researchers. (2) Most of these lines are fully preserved today; however, some lines have word-level text damages. (3) Based on the beginning of the article, the vocabulary of the text consists of a total of 135 nouns and verbs. Of the entries of this paper, 24 (17.77%) are verb or verb stems, and 111 (82.22%) are noun or noun stems. (4) In the vocabulary of the text, there are 5 words (3.70%) directly quoted from Chinese, 9 Sanskrit words (6.66%) quoted from the A or B dialect of Tocharian, and 3 Sanskrit words (2.22%) quoted from Sogdian. Considering the Old Uyghur text in general, the ratio of quotations is 32 to 23.70%. With the edition of these fragments, it is aimed to present new contributions to the comprehensive publication of *Sitātapatrādharāṇī* to be made in the future.

Giriş

Budizm, Manihaizm ve Nasturi Hristiyanlık gibi çeşitli dinî muhitlerde kendine yer bulan Uygurlar büyük ölçüde bahsi geçen bu dinlere ilişkin kutsal kitapların tercümesine dayanan bir edebiyat oluşturmuşlardır. Bu sayılan dinler içerisinde en büyük paya sahip olan Budizm ise birçok ekolüyle birlikte Uygur edebiyatında kendine yer edinmiştir. Kuzey Budizmi olarak da bilinen Mahāyāna Budizmi ve bundan gelişen birçok ekolle ilişkilendirilebilecek Sanskritçe Budist külliyata ait eserler Eski Uygurcada bütünlüklü olarak yahut da metin parçaları biçiminde günümüze kadar gelebilmiştir. Uygurlar arasındaki Budist ekoller söz konusu olduğunda Hindistan ve Çin’de neşet etmiş ekollerin yerinin oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekir; ancak Uygur Budizmi’nde Moğol etkisi de hatırı sayılır düzeyde mevcuttur. Turfan Uygurları’nın inşa ettiği Hoço Uygur Hanlığı’nın [850-1250] son döneminde artan Moğol tazyiki ve tesiriyle Uygurlar arasında Tibet Budizmi’ne ait eserlerin tercüme edilmeye başlandığı gözlenmiştir.

Tibet Budizmi bugün Tibet ve Moğolistan’da kendine inanır bulmuş olan felsefi bir inanış sistemidir. Esasında Tibet Budizmi kökleri itibarıyla, Theravāda “eskilerin yolu” ve Mahāyāna “büyük araç” ekollerinden sonra, Vajrayāna veya Tantra Budizmi olarak adlandırılan Budizm’in üçüncü büyük ekolüne bağlıdır. Budizm, neşet ettiği Hindistan coğrafyasında ve yayılım kazandığı muhtelif coğrafyalarda özellikle de farklı kültürlerin sentezinin yaşandığı Orta Asya’da, Doğu Asya’da ve Güney Doğu Asya’da mevcut bölgesel inanış ve kabullerden ciddi oranda beslenmiştir. Dolayısıyla Tibet Budizmi’nin kaynakları söz konusu olduğunda, Vajrayāna veya Tantra Budizmi’nin yanında Bön dini başta olmak üzere, Tibet’in yerel inanışlarıyla Mahāyāna gibi diğer Budist ekollerin etkisinin de olduğunu belirtmek gerekir. Budizm, Tibet’te 8. yüzyıldan itibaren önemli bir oranda belirginleşmeye başlar. Sümer (2003, s. 80-81), Kral Trisong Detsen zamanında (yaklaşık olarak 740-798) Budizm’in Tibet’te devlet dini olarak kabul edildiğini, bunu izleyen dönemde Tibet’teki ilk Budist manastırın kurulmasıyla bu dinin resmi bir kimlik kazandığını belirtir. Başlangıcı her ne kadar böyle olsa da 11. yüzyıl ve sonrasında da 13-14. yüzyıllarda Tibet’te güçlü bir Bön dini ve Budizm sentezinin yaşandığı, özellikle Kangyur ve Tengyur adıyla 14. yüzyılda Sanskritçe Budist külliyatın Tibetçeye tercümesinin tamamlandığı bilinmektedir (krş. Sümer, 2000, s. 327; Harvey, 2013, s. 461-462). Böylelikle Tibetçe Budist külliyat oluşturulmuştur. Din adamlarının Lama olarak adlandırıldığı Tibet’te, 16. yüzyıldan sonra Dalay Lamalar hâkimiyeti artınca Tibet Budizmi, Lamaizm olarak adlandırılmaya başlamıştır.

Temelleri Hindistan’da MÖ 563-483 tarihleri arasında yaşadığı düşünülen Siddhārtha Gautama bir diğer adıyla Tarihî Buddha tarafından atılan Budizm’in, Tibet’te yaygınlaştığı tarihin 8. yüzyıl olması sebebiyle, aslında Tibet’e gelene kadar yaklaşık 1400 yıllık bir felsefi inanış olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla kendi içerisindeki değişim, dönüşüm ve kabulleriyle birlikte Budizm’in Tibet’te kazandığı yeni kimlik onu diğer ekollerden ayırır hususlar olmuştur. Tibet Budizmi’nde evren çok sayıda olağanüstü varlıklardan oluşur. Bell’in (1992, s. 29; ayrıca krş. Sümer, 2003, s. 175-176) de belirttiği üzere, bunlar arasında tanrılaştırılmış Buddhalar, Bodhisattvalar, Tibet’in yerel tanrıları ve şeytansı güçleri, hayvanlar, aç ruhlar ve cehenneme ilişkin varlıklarla kutsal mekânlar yer alır. Tibet Budizmi’nin din anlayışında, esasen meditasyon ve diğer ritüellere bağlı uygulamaların ön planda olduğu görülmektedir. Budizm’in diğer ekollerindeki gibi burada da ölüm esasen bir yeniden doğumun başlangıcıdır. Temel amaç ise kişinin bu doğum ölüm döngüsünden Buddhalık yoluyla bireysel olarak kurtuluşudur. Bu noktada Tibet Budizmi, “Buddhalık durumuna hızlı dönüşümü gerçekleştirmek için ritüeller, imgeleme ve semboller üzerine odaklanır.” (Powers, 2007, s. 257). Tibet Budizmi’nde, bunların yanında yerel bir kimlik kazandığı 11. yüzyıldan sonra muhtelif ekollerin oluştuğu da görülmektedir. Başlıca dört ekol, Nying-ma, Ka-rgyud, Sa-skya

ve Gelug olarak adlandırılır. Bu ekol veya mezhepler arasında çok belirgin bir ayırım mevcut olmasa da uygulamalar, din adamları, metinler ve manastırlar bakımından farklılıklar mevcuttur.

Budist Uygur edebiyatı içerisinde Tibet Budizmi ve bu ekol temelinde kaleme alınmış metinler çoğunlukla büyü konuludur. Bugün büyük veya küçük hacimde Tibet Budizmi'ne ait yirmi dört eserden bahsedilmektedir (Ölmez & Uzunkaya, 2017, s. 66-84). Bunun yanında henüz hangi metnin parçası olduğu belirlenemeyen Tibet Budizmi'ne ait metin parçaları da mevcuttur. Bu noktada bu çalışmanın konusunu da Tibet Budizmi'ne ilişkin Sanskritçe aslı *Ārya-sarva-tathāgata-uṣṇīṣa-sitātapatrā-nāma-aparājitā-dhāraṇī* adını taşıyan metnin (kısaca *Sitātapatrādhāraṇī*) şimdiye kadar neşredilmemiş üç fragmanın filolojik neşrinin hazırlanması oluşturmaktadır.

Eski Uygurca *Sitātapatrādhāraṇī* bugün Berlin, St. Petersburg, Paris ve Nagoya'da (Japonya) saklanan birçok blok baskı ve birkaç yazma fragmandan oluşur. Metin üzerine bugüne kadar birçok inceleme yapılmıştır²; fakat metnin bütünlüklü neşrinin ihtiva etmesi sebebiyle, Müller (1911), Röhrborn & Róna-Tas (2005) ve Kılıç Cengiz (2021) neşirleri anılmaya değerdir. Temel olarak "Sitātapatrā-dhāraṇī kötülüğe karşı koruyucu ritüel bir metindir ve bu metin mantraların sıralanmalarından ve ayine ilişkin (liturjik) bölümlerden oluşmaktadır." (Porció, 2003, s. 96). "Bugün hâlâ Tibetliler arasında aynı şekilde yaşayan Sitātapatrā-dhāraṇī metni 5. veya 6. yüzyıldan itibaren oldukça popüler olmuş, bununla beraber Çince, Tibetçe ve Moğolca Budist külliyyatın bir parçası olan bu metin, Orta Asya'dan Nepal'e muhtelif yerlerde farklı dillerdeki birtakım yazmalarla ortaya çıkarılmıştır." (Porció, 1997, s. 229). Bu metnin Tibetçesinin bugün elimizde dört temel biçimi mevcuttur ve Tibetçe temel biçimlerin hepsi Sanskritçe orijinallerden tercümedir (krş. Lessing & Wayman, 1978, s. 117; Porció, 2000, s. 4, "Giriş" bölümü; Ölmez & Uzunkaya, 2017, s. 70). Metnin Eski Uygurca ve Tibetçe yanında Çince, Hoten Sakacası ve Moğolca versiyonları da mevcuttur.

Bu çalışmaya Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan Eski Uygurca *Sitātapatrādhāraṇī*'ye ait olduğu tespit edilen şu üç fragman dâhil edilmiştir: U 2250 (T I [544]), U 2251 (T I [545]) ve U 2252 (T I [546]). Bu fragmanların fiziksel özelliklerine ilişkin bilgilere, Özertural tarafından hazırlanan katalogta yer verilmiştir ve Özertural'ın belirttiğine göre buradaki bütün fragmanların *Sitātapatrādhāraṇī*'ye ait olduğunun bilgisi S. C. Raschmann tarafından sağlanmıştır (Özertural, 2020, s. 259-261). Bu yazıda bu fragmanların yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne ilişkin notları, dizin ve sözlüğü hazırlanmıştır. Metnin yazı çevirimi ve harf çevirisinde *Uigurisches Wörterbuch*'da belirlenen yazı çevirimi ve harf çevirisi yöntemi izlenmiştir (krş. Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve s. 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV). Röhrborn tarafından hazırlanan bu tablodaki <č> yerine <ç> ve <š> yerine de <ş> kullanılmasının dışında bu yöntem tamamen metne uygulanmıştır. Bu yazıda yer verilen Eski Uygurca metin 54 satırdan oluşur; ancak bazı satırlarda sözcük ve harf düzeyinde metin hasarları söz konusudur. Bunlar metinden hareketle restore edilmeye çalışılmıştır. Eski Uygurca metnin Türkiye Türkçesine aktarımı kısmında metinde hasarlı kısımlar olması sebebiyle satır satır aktarım tercih edilmiştir. Metne ilişkin açıklamalar kısmında yeri geldikince Çince orijinal metne atıf yapılmıştır; ancak orijinal metinle mukayeseli bir inceleme Çince metindeki düzensizlikler sebebiyle her zaman mümkün olmamıştır. Bununla birlikte yine

² Daha evvel başka çalışmalarda bu metne ilişkin araştırma tarihçesine yer verildiği için burada bu bilgiler tekrar edilmeyecektir. Metnin fiziksel durumu, muhtevası ve üzerine yapılan çalışmalar için bk. Ölmez & Uzunkaya, 2017, s. 68-71 ve Kılıç Cengiz, 2021, s. 22-55.

de metinde geçen Budist kavramlar üzerine açıklamalar yapılmıştır. Bu çalışmanın sözlük ve dizin kısmı alfabetik olarak sunulmuştur. Sözlük ve dizin bölümüne metinde bütünlüklü olarak korunan bütün sözler dâhil edilmiştir. Bununla birlikte, sözlük kısmında metinde yer alan sözcüklerin bütün yazım biçimlerine ve restore edilmiş şekillerine de yer verilmiştir. Sözlük kısmında madde başlarını alıntı sözcükler oluşturduğunda kaynak dillerdeki orijinal biçimlere de yer verilmiştir.

Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirisi

U 2250 (T I [544])

[Katalog Bilgisi: Özertural, 2020, s. 259-260, katalog no. 295]

ön

(01)	01	m(ä)n takı ymä tolþ sansartaki mn t'qy ym' twlp s'ns'r t'qy
(02)	02	näçä üç kutka ođguraksız n'ç' 'wyç qwt q' 'wtqwr'qsyz
(03)	03	anaz umugsuz tınl(ı)glar ärsär olar 'n'z 'wmwq swz tynlq l'r 'rs'r 'wl'r
(04)	04	barça burhan kutıña adıçıt köñül p'rç' pwrq'n qwtynk' 'dyçyt kwnkwl
(05)	05	öritip öritmiş köñüllärin 'wrytyþ 'wrytmyş kwnkwl l'ryn
(06)	06	y(a)rpadturup burhan kutıntın yanıg- yrp'dtwrwp pwrq'n qwtynk' y'nyq
(07)	07	sız ävrilinçsiz bolup buyanlı bilgä syz 'vrylynçsyz pwlwp pwy'nly pylk'
(08)	08	biligli iki törlüg yeväglärin pylykly 'yky twyrlwk yyv'kl'ryn
(09)	09	[yev]ätinip burhan kutı ... .. ///'tynyp pwrq'n qwtynk' ... ..

arka

		yeti y(e)g(i)rmi yyty ykrmy
(10)	01	ların bütürüp aňkir[ase] ... l'ryn pwytwrwp 'nkkyr/// ...
(11)	02	kutılıg kölök üzä ozgu öçürgü qwtynk lyq kwylwk 'wyz ' 'wz qw 'wyçwrkw
(12)	03	buyan örä beş mantal yinçürü pwy'n 'wyr' pyş m'nt'l yynçwrw
(13)	04	töpön yükünü täginürm(ä)n yükünür- twypwn ywkwnw t'kynwrmn ywkwnwr
(14)	05	m(ä)n tolþ tınl(ı)g uguşıña yükünür- mn twlp tynlq 'wqwşynk' ywkwnwr
(15)	06	m(ä)n tolþ tınl(ı)gların kertü ... mn twlp tynlq l'r nynk kyrtw .../
(16)	07	tözlärinä yükünürm(ä)n tolþ [o]nt[un] twyz l'rynk' ywkwnwrmn twlp //nt//
(17)	08	sınarkı mänülüg ,, üç ärd[inilär]- synk'rqy m'nkwlwk ,, 'wyç 'rd/////
(18)	09	kä üç ärdinilär tugmış ... .. k' 'wyç 'rdyny l'r twqmyş ... ..

U 2251 (T I [545])

[Katalog Bilgisi: Özertural, 2020, s. 260-261, katalog no. 296]

ön

- (19) 01 bolmış yer oronlarka ş(a)rirlig
pwlmyş yyr 'wrwn l'r q' şryrlyq
- (20) 02 stuplarkatägi ,, mäniñ bo arig-
stwp l'r q' t'ky ,, m'nynk pw 'ryq
- (21) 03 sızlig beş yügmäk ätözümün
syz lyq pyş ywkm'k 't'wyz wmyñ
- (22) 04 kut kolunmaklıg küçüm üzä
qwt qwlwnm'qlyq kwyçwm 'wyz '
- (23) 05 köñüllüg adrokum üzä täşgürüp
kwnkwl lwk ''drwqwm 'wyz 't'şkwrwp
- (24) 06 tolp sansarta ,, tolp t(ä)ñridäm
twlp s'ns'r t' ,, twlp tñkryd'm
- (25) 07 yıd yıparlar ,, y(a)ruk yulalar yıdlig
yydyyp'r l'r ,, yrwq ywl' l'r yydlyq
- (26) 08 yıparlıg suvlar ,, yüz ... ..
yyp'r lyq swvl'r ,, ywz p// t... ..
- (27) 09 ka tükällig kántig ... ..
q' twyk'l lyk k'ntyk ... ..

arka

- säkiz y(e)g(i)rmi
s'kyz ykrmy
- (28) 01 ärdinilär yinçülär mon[çuklar] ...
'rdyny l'r yynçw l'r mwn/// /// ...
- (29) 02 ... .. t(ä)ñridäm arıg ı yemi[ş]...
ykl'r tñkryd'm ''ryq 'y yymy/...
- (30) 03 agat avşat ot çurnilar pra
'k't 'vş't 'wt çwrny l'r pr'
- (31) 04 kužatrelar çoñ sankailar pak
kwž 'try l'r çwnk s'nq'y l'r p'q
- (32) 05 bintävirlar başlap miñ miñ
pynt'vyr l'r p'şl'p mynk mynk
- (33) 06 tümän tümän törlüg adrok adrok
twym'n twym'n twyrlwk ''drwq ''drwq
- (34) 07 tapıg udug yevägläri b(ä)lgürtüp
t'pyq 'wdwq yv'kl'ryk plkwrtwp
- (35) 08 anı üzä barça üç üdki t[ol]p
'ny 'wyz 'p'rç' 'wyç 'wydky t//p
- (36) 09 ontun sıñarki alku kamag ... ..
'wntwn synk'rqy ''lqw q'm'q p... ..

U 2252 (T I [546])

[Katalog Bilgisi: Özertural, 2020, s. 261, katalog no. 297]

ön

- (37) 01 lar sanınça burhanlarka bodis(a)t(a)v-
l'r s'nynç' pwrq'n l'r q' pwdystv
- (38) 02 larka m(a)has(a)t(a)vlar pr(a)tikabutlar-
l'r q' mq'stv l'r prtyk'pwt l'r
- (39) 03 ka arhantlarka anagamlarka
q' ''r q'nt l'r q' ''n'k'm l'r q'
- (40) 04 s(a)krđagamlarka sortapanlarka
skrt'k'm l'r q' swrt'p'n l'r q'
- (41) 05 aryapudgale tözünlärkä aryaşañ
'ry'pwtk'ly twyz wn l'rk' ''ry's'nk

- (42) 06 tözün bursañ kuvragka tolp
twyz wn pwr's'nk q̄wvr'q q̄' twlp
(43) 07 ontun sıñarkı m̄ñülüg üç
'wntwn synk'r̄qy m'nkwlwk 'wyç
(44) 08 ärdinilärkä üç ärdini ... ..
'rdyny l'r k' 'wyç 'rdyny ///... //ş
(45) 09 çaiti bolmış yer oronl[ar] ... ..
ç'yty pwlmyş yyr 'wrwn l//... ..

arka

- tokuz y(e)[g(i)r]mi
twqwz y//my
(46) 01 lıg stuplarkatägi kop ... ..
lyq stwp l'r̄q't'ky q̄wp ... ..
(47) 02 tapınu udunu ,, k(a)lp asanke san[ınç]a
t'pynw 'wdwnw ,, klp 's'nky s'n///'
(48) 03 yükünç ögdilär üzä öyü sakınu
ywkwnç 'wykdy l'r 'wyz ' 'wyw s'q̄ynw
(49) 04 ögä küläyü m(ä)n yitürmiş hatun
'wyk' kwyl'yw mn yytwrmış q̄'twn
(50) 05 beş aźunlug amraklarımın ... ..
pyş ''ž wn lwq 'mr'q l'rymyn py///w
(51) 06 alınu beş mantal yinçürü töpön
'lynw pyş m'nt'l yynçwrw twypwn
(52) 07 yükünü täginürm(ä)n ,, bo buyanım äd[gü]
ywkwnw t'kynwrmn ,, pw pwy'nym 'd//
(53) 08 kılınçımın küçintä ... ..
q̄ylynçym nynk kwyçynt' ''/ry 'w///l
(54) 09 miş burhan bahşımın äsriñü
myş pwrq'n p'q̄sym nynk 'srynkw

Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarması

U 2250 (T I [544]) (ön)

(01) ben ve bundan başka bütün şamsâradaki (02) nasıl (ki) üç kutsallığa zorunlu olmayan (03) umutsuz₂ canlılar var ise, onlar (04) bütün Buddha kutsallığına Ādicitta zihniyeti (05) yaratarak, yaratmış olduğu zihniyetlerini (06) güçlendirip Buddha kutsallığından geri (07) dönülmez₂ olup sevap ve (08) bilgelik iki tür teşhizatlarını (09) donanıp Buddha kutsallığı ... ..

U 2250 (T I [544]) (arka)

(10) -larını bitirip Añğīrasa ... (11) ait araç ile yok edecek₂ (12) sevap ortaya çıkararak beş daire (Skt. *mañḍala*) (önünde) baş (13) üstüyle eğilerek secde ederim₂. (14) Bütün canlı soyuna secde (15) ederim. Bütün canlıların gerçek ... (16) esaslarına secde ederim. Bütün on (17) taraftaki ebedî, üç mücevhere, (18) üç mücevher(den) doğmuş ... ..

U 2251 (T I [545]) (ön)

(19) olmuş yerlere₂ kutsal emanetli (20) stūpalara kadar, benim bu kirli (21) beş yığın bedenimle, (22) adaklı gücümle, (23) zihniyetli mükemmeliğimle değiştirip (24) bütün şamsârada, bütün ilahi (25) kokular₂, parlak meşaleler, (26) parfümler, yüz ... .. (27) ... sahip olan şehri ... ..

U 2251 (T I [545]) (arka)

on sekiz (28) mücevherler, inciler₂ ... (29) ... .. ilahi, saf tohum ve yemiş ... (30) agada otu, tozlar, (31) şemsiyeler₂, güneşlikler₂, (32) perdeler₂ ile başlayıp bin(lerce) (33) on

bin(lerce) tür çeşitli₂ (34) saygı₂ donanımlarını belirtip (35) onunla bütün üç zamandaki, bütün (36) on taraftaki, bütün₂ ... ..

U 2252 (T I [546]) (ön)

(37) -lar sayısınca Buddhalara, Bodhisattvalara, (38) Mahāsattvalar, Pratyekabuddhalara, (39) Arhatlara, Anāgāminlere, (40) Sakṛdāgāminlere, Srotāpānalara, (41) Āryapudgala asillere, Āryasaṅgha (42) asil topluluğa₂, bütün (43) on taraftaki ebedî üç (44) mücevhere, üç mücevher ... .. (45) türbe (Skt. *caitya*) olmuş yerler₂ ... ..

U 2252 (T I [546]) (arka)

on dokuz (46) ... stūpalara kadar bütün ... .. (47) saygı göstererek aşamkhyeyakalpa sayı[sınc]a (48) saygıda bulunmaları dolayısıyla düşünerek₂, (49) överek₂ ben Yitürmüş Hatun (50) beş varlık şekline sahip sevgililerimi ... .. (51) kabul ederek beş daire (Skt. *maṇḍala*) (önünde) baş üstüyle eğilerek₂ (52) secde ederim₂. Bu sevabım, iyi (53) amelimin aracılığıyla ... .. (54) Buddha üstadımın türlü türlü

Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar

(01) **sansar+takı**: EUyg. *sansar*, Toharcanın A diyalektinde *samsār* “animarum peregrinatio” (Poucha, 1955, s. 357), Toharcanın B diyalektinde *samsār* “yeniden doğma çemberi” (Adams, 2013, s. 734) ve Soğdcada *sns*’r (Gharib, 1995, s. 358a, *8870) ~ *snks*’r “yeni doğum” (Gharib, 1995, s. 357b, *8866) biçimlerinde tespit edilmiş olup Skt. *samsāra*’ya “doğum ölüm çemberi” (Monier-Williams, 1899, s. 1119c; Edgerton, 1953, s. 542b; Rhys Davids & Stede, 1921-25, s. 657) dayanır.

(03) **anaz umugsuz**: EUyg. bu ikileme “umutsuz” (Şen, 2002, s. 27-28; Ölmez, 2017, s. 251) anlamındadır. EUyg. *anaz*, Toharcanın A diyalektinde *anās* “miser” (Poucha, 1955, s. 20); Toharcanın B diyalektinde *anās* “acınası” (Adams, 2013, s. 12) biçimlerinde tespit edilmiş olup Skt. *anātha*’ya “efendisi veya koruyucusu olmayan; dul; yetim; çaresiz, fakir” (Monier-Williams, 1899, s. 27c; ayrıca krş. Röhrborn, 2015, s. 148; Wilkens, 2021, s. 48a) dayanır.

(04) **adiçit**: EUyg. bu sözcük hibrit bir Budist terim olup Skt. *ādicitta*’ya “Ādicitta, ilk karar” (Wilkens, 2021, s. 12b; Röhrborn, 2015, s. 35) dayanır.

(06) **y(a)rpadtur-up**: Bu EUyg. ifade {-tUr-} ettirgen ekiyle tespit edilebildiği kadarıyla daha evvelki metinlerde tanıklanmamıştır. Sözcüğün yapısı *yarp+ad-tur* “güçlendirmek” şeklinde açıklanabilir; zira ETü. *yarp* “sıkı, sert” (Clauson, 1972, s. 957b) anlamındadır. *yarp+ad-* ise “güçlenmek” anlamında olup DLT’de tanıklanmıştır (Kaçalın ve Ölmez, 2019, s. 565; Clauson, 1972, s. 958a).

(06-07) **yanıgsız ävrilinçsiz**: Bu EUyg. ikileme “geri dönülmez₂” (Şen, 2002, s. 342; Wilkens, 2021, s. 861a) anlamındadır.

(10) **aṅkir[ase]**: EUyg. bu Buddha adı Toharcanın B diyalektinde *aṅkīrase* (Adams, 2013, s. 6) şeklinde tespit edilmiş olup Skt. *aṅgīrasa*’ya (Edgerton, 1953, s. 6a) dayanmaktadır.

(19) **ş(a)rirtlg**: EUyg. *ş(a)rir*, Toharcanın A diyalektinde *śarir* “corpus (hominis consecrati), reliquiae” (Poucha, 1955, s. 317) ve Toharcanın B diyalektinde *śarīr* “vücut kalıntıları; (bedensel) kalıntılar” (Adams, 2013, s. 679) şekillerinde tespit edilmiş olup Skt. *śarīra*’ya (Monier-Williams, 1899, s. 1057c) dayanmaktadır.

(20) **stup+larkatägi**: EUyg. bu sözcük Skt. *stūpa*’ya “Budist eserler” (Monier-Williams, 1899, s. 1260a; Edgerton, 1953, s. 608b; Tokyürek, 2019, s. 81) dayanmaktadır.

(30) agat avşat ot: Bu ifade “agada otu” (Wilkins, 2021, s. 17a) anlamına gelmektedir. EUyg. *agat* ifadesi Toharcanın B diyalektinde *āgat* “deva, çare, ilaç” (Adams, 2013, s. 42) şeklinde tanıklanmış olup Skt. *agada*’ya “panzehir, yaşam iksiri” (Monier-Williams, 1899, s. 4b; Rhys Davids & Stede, 1921-25, s. 3) dayanmaktadır. EUyg. *avşat* ifadesi ise Skt. *auśadha*’ya “şifalı bitki, tıpta kullanılan otlar” (Monier-Williams, 1899, s. 240a; Wilkins, 2021, s. 84a) dayanmaktadır.

(30) çurni+lar: EUyg. bu ifade Skt. *cūrṇa*’ya “toz” (Monier-Williams, 1899, s. 401b; Edgerton, 1953, s. 232a) dayanmaktadır.

(31) pra kuṣatre+lar: Bu EUyg. ikileme “şemsiye₂” (Wilkins, 2021, s. 559a) anlamındadır. EUyg. *pra*, Soğdcada *pr’ ~ pr’* “sancak, bayrak” (Gharib, 1995, s. 278b, *6943) ~ *pr’kh* “sancak, bayrak” (Gharib, 1995, s. 279a, *6966) biçimlerinde tespit edilmiş olup Skt. *patāka*’ya “bayrak, sancak” (Monier-Williams, 1899, s. 581a) dayanmaktadır. EUyg. *kuṣatre* sözcüğü ise Toharcanın B diyalektinde *kṣāt(t)re* (~ *k(u)ṣātre*) “şemsiye” (Adams, 2013, s. 260) biçiminde tanıklanmış olup esasen Skt. *chattrā*’ya (Monier-Williams, 1899, s. 404a) dayanır.

(31) çoṅ sankai+lar: Bu EUyg. ikileme “güneşlik₂” anlamındadır. EUyg. *çoṅ*, Çin. 幢 *chuang* “bayrak, flama; şemsiyelik” (DDB; Hirakawa, 1997, s. 423b; Taishō, 977, c. 19, s. 406b29) sözünün yazı çevirimidir. EUyg. *sankai* ise Çin. 傘蓋 *san gai* “şemsiye, gölgelik” (DDB; Hirakawa, 1997, s. 146a; Taishō, 977, c. 19, s. 406b28) sözünün yazı çevirimidir.

(31-32) pak bintävir+lär: Bu EUyg. ikileme “perde₂” (Wilkins, 2021, s. 549b) anlamındadır. EUyg. *pak*, Çin. 箔 *bo* “perde” (Wilkins, 2021, s. 549b) karşılığındadır.

(38) m(a)has(a)t(a)v+lar: Bu EUyg. sözcük Skt. *mahāsattva*’ya “büyük varlık, büyük yaratık” (Monier-Williams, 1899, s. 801b; Edgerton, 1953, s. 426b) dayanmaktadır.

(38) pr(a)tikabut+larka: Bu EUyg. sözcük Skt. *pratyekabuddha*’ya “aydınlanmaya erişmiş, yalnızlık içinde yaşayan ve bilgisini dünyaya açıklamayan tek başına bir Buddha” (Edgerton, 1953, s. 379a; Tokyürek, 2019, s. 406-407) dayanmaktadır.

(39) arhant+larka: EUyg. bu sözcük Soğdcada *r’ṅ’n* “Buddha’nın unvanı” (Gharib, 1995, s. 56a, *1418) ~ *ry’nt* “onurlu” (Gharib, 1995, s. 341a, *8472), Toharcanın A diyalektinde *ārānt* “respectabilis; dignus” (Poucha, 1955, s. 23) ve Toharcanın B diyalektinde *arhānte* “arhat, Hinayana Budizmi’nin ideal şahsiyeti” (Adams, 2013, s. 27) ~ *arahānte* “arhat, Hinayana Budizmi’nin ideal şahsiyeti” (Adams, 2013, s. 23) biçimlerinde tanıklanmış olup kökeni itibariyle Skt. *arhat*’a “hâlâ Nirvāṇa’ya aday olan bir Buddha” (Monier-Williams, 1899, s. 93c) dayanır.

(39) anagam+larka: EUyg. bu sözcük Toharcanın A diyalektinde *anāgām* (Wilkins, 2021, s. 46b) biçiminde tanıklanmış olup kökeni itibariyle Skt. *anāgāmin*’e “dört Budist tarikatının üçüncüsünün adı” (Monier-Williams, 1899, s. 27c; Edgerton, 1953, s. 22a; Rhys Davids & Stede, 1921-25, s. 30) dayanır.

(40) s(a)krḍagam+larka: EUyg. bu sözcük Toharcanın A diyalektinde *sakṛdāgāram* ~ *sakṛdāgām* (Poucha, 1955, s. 357) biçimlerinde tanıklanmış olup kökeni itibariyle Skt. *sakṛdāgāmin*’e “bir kere dönen biri” (Monier-Williams, 1899, s. 1124c; Edgerton, 1953, s. 544a; Wilkins, 2021, s. 576b) dayanmaktadır.

(40) sortapan+larka: EUyg. bu sözcük Skt. *srotāpanna*’ya “akıntıya girmiş olan kişi” (Monier-Williams, 1899, s. 1274c; Edgerton, 1953, s. 615a; Wilkins, 2021, s. 621a) uzanır.

(41) aryapuḍgale: EUyg. bu sözcük esasen Skt. *āryapudgala*’ya “soylu kimse” (Wilkins, 2021, s. 70a) dayanır.

(41) **aryasaṅ**: EUyg. bu sözcük esasen Skt. *āryasaṅgha*'ya “asil topluluk” (Monier-Williams, 1899, s. 152c) dayanır.

(42) **bursaṅ**: EUyg. bu söz Soğd. *pwrskn*⁽¹⁾ “keşiş, keşişler topluluğu” (Gharib, 1995, s. 331a, *8218) sözüne dayanır.

(45) **çaiti**: EUyg. bu sözcük esasen Skt. *caitya*'ya “türbe, kutsal mekân” (Monier-Williams, 1899, s. 402b; Edgerton, 1953, s. 233b; Tokyürek, 2019, s. 81) dayanır.

Dizin ve Sözlük

A

adiçit < Skt. *ādicitta* “Ādicitta, ilk karar” *a. köñül öritip* 04

adrok (I) “mükemmellik” *köñüllüg a. +um üzä* 23

adrok (II) “çeşitli” *a. a.* 33

agat < Toh. B *āgat* < Skt. *agada* “panzehir, yaşam iksiri” *a. avşat ot* 30

alın- “kabul etmek” *a.-u* 51

alku “bütün” *a. kamaḡ* 36

amrak “sevgili” *beş aźunlug a. +larımın* 50

anagam < Toh. A *anāgām* < Skt. *anāgāmin* “dört Budist tarikatının üçüncüsünün adı” *a. +larka* 39

anaz < Toh. A *ānās*; Toh. B *anās* < Skt. *anātha* “umutsuz, zavallı” *a. umugsuz* 03

anı “onu” *a. üzä* 35

aṅkir[ase] < Toh. B *aṅkīrase* < Skt. *aṅgīrasa* “bir Buddha adı” *a.* 10

arhant < Soğd. *'rx'nt* < Skt. *arhat* “Arhat (kurtuluş yolunun dördüncü ve son aşamasında olan Budist rahip)” (UWNom1 228) *a. +larka* 39

arıḡ “saf, temiz” *a.* 29

arıḡsızlıḡ “kirli” *a. beş yügümäk ätözümün* 20

aryapudḡale << Skt. *āryapudgala* “soylu kimse” *a.* 41

aryasaṅ << Skt. *āryasaṅgha* “asil topluluk” *a.* 41

asanke < Toh. A *asaṅkhe*, Soğd. *'s'ny* < Skt. *asaṅkhyeya* “asaṅkhyeya-çağı, asaṅkhyeya dünya devri” *k(a)lp a. san[inç]a* 47

avşat << Skt. *auśadha* “şifalı bitki” *agat a. ot* 30

aźunlug “varlık şekline sahip” *beş a. amraklarımın* 50

B

bahşı < Çin. 博士 *boshi* “üstat, hoca, âlim” *burhan b. +mnıḡ* 54

barça “bütün” *b. burhan kutıḡa* 04; *b. üç üdki t[ol]p* 35

başla- “başlamak” *b.-p* 32

b(ä)lgürt- “belirtmek” *tapıḡ udug yevägläriḡ b.-üp* 34

beş “beş” *b. aźunlug amraklarımın* 50; *b. mantal* 12, 51; *b. yügümäk* 21

bilgä “bilge” *buyanlı b. biligli* 07

bilig “bilgi” *buyanlı bilgä b.+li* 08

bintävir “perde” *pak b.+lar* 32

bo “bu” *b. 20, 52*

bodis(a)t(a)v < Soğd. *pwδystβ ~ pwtystβ* < Skt. *bodhisattva* “Bodhisattva, Buddha adayı, Buddha olacak kimse” *b.+larka* 37

bol- “olmak” *b.-miş* 19; *çaiti b.-miş* 45; *yanıgsız ävrilinçsiz b.-up* 07

bütür- “bitirmek” *b.-üp* 10

burhan “Buddha” *b. kutı* 09; *b. kutıya* 04; *b. kutıntın* 06; *b. bahşımınıñ* 54; *b.+larka* 37

bursañ < Soğd. *pwrsnk^(c)* “topluluk” *b. kuvragka* 42

buyan < Soğd. *pwny'n ~ pwny'n(h)* < Skt. *puṇya* “iyi amel, sevap” *b. 12; b.+um* 52; *b.+lı bilgä biligli* 07

Ç

çaiti << Skt. *caitya* “türbe, kutsal mekân” *ç. bolmuş* 45

çoñ < Çin. 幢 *chuang* “şemsiye, güneşlik” *ç. sankailar* 31

çurni << Skt. *cūrṇa* “toz” *agat avşat ot ç.+lar* 30

Ä

äd[gü] “iyi” *ä. kılınçımınıñ küçintä* 52

är- “var olmak, mevcut olmak” *anaz umıgsuz tınl(ı)glar ä.-sär* 03

ärdini, ärd[ini] << Skt. *ratna* “mücevher” *ä.+lär* 28; *üç ä. 44; üç ä.+lär* 18; *üç ä.+lärkä* 44; *üç ä.+[lär]kä* 17

äsriñü “türlü türlü, çeşitli” *ä. 54*

ätöz “beden, vücut” *beş yügmäk ä.+ümin* 21

ävrilinçsiz “geri dönülmez” *yanıgsız ä. 07*

H

hatun “hatun” *yitürmiş h. 49*

I

ı “tohum” *ı. yemi[ş]* 29

İ

iki “iki” *i. törlüg yeväglärin [yev]ätinip* 08

K

k(a)lp < Toh. A *kalp*, Soğd. *klp ~ krp ~ kδph* < Skt. *kalpa* “devir, dönem” *k. asanke san[inç]a* 47

kamag “bütün” *alku k. 36*

känt < Soğd. *knδ(h)* “kent, şehir” *tükällig k.+ig* 27

kertü “gerçek” *k. 15*

- kılınç** “iş, amel” *äd[ɡü]* k. +*ımnıy küçintä* 53
- kolonmahlıg** “yeminli, adaklı” *kut k. küçüm* 22
- kop** “bütün, hep” k. 46
- kölök** “araç” k. 11
- könül, köñül** “zihin” k. +*lärin y(a)rpadturup* 05; *burhan kutıña adıçit k. öritip* 04
- könüllüg** “zihniyetli” k. *adrokum üzä* 23
- kut** “kutsallık” k. *kolunmahlıg küçüm* 22; *burhan k. +ı* 09; *burhan k. +ıntın* 06; *burhan k. +ıña* 04; *üç k. +ka* 02
- kutılıg** “kutsallığa ait” k. *kölök üzä* 11
- kuvrag** “topluluk, cemaat, rahipler topluluğu (~ Skt. *saṅgha*)” *bursaṅ k. +ka* 42
- kužatre** < Toh. B *kṣāt(t)re* (~ *k(u)ṣātre*) < Skt. *chattra* “şemsiye, güneşlik” *pra k. +lar*
- 31 **küç** “güç” *äd[ɡü]* *kılınçımnıy k. +ıntä* 53; *kut kolunmahlıg k. +üm üzä* 22
- külä-** “övmek, methetmek” *ögä k. -yü* 49
- M**
- m(a)has(a)t(a)v** << Skt. *mahāsattva* “büyük varlık” *m. +lar* 38
- mantal** < Toh. A *maṅḍal*; Toh. B *maṅḍāl* < Skt. *maṅḍala* “daire” *beş m. 12, 51*
- m(ä)n** “ben” *m. 01, 49*
- mäniṅ** “benim” *m. 20*
- mäñülüg** “ebedi” *m. 17, 43*
- miṅ** “bin” *m. m. tümän tümän* 32
- mon[çuk]** “inci, boncuk” *yiñçülär m. +[lar]* 28
- N**
- näçä** “nasıl” *n. 02*
- O**
- oḍguraksız** “zorunlu olmayan” *o. 02*
- olar** “onlar” *o. 03*
- ontun, [o]nt[un]** “on (kısım)da” *o. sıṅarkı* 16, 36, 43
- oron** “yer” *yer o. +l[ar]* 45; *yer o. +larka* 19
- ot** “ot, şifalı ot” *agat avşat o. 30*
- oz-** “kurtulmak” *o. -gu öçürgü* 11
- Ö**
- ö-** “düşünmek” *ö. -yü sakınu* 48
- öçür-** “yok etmek” *ozgu ö. -gü* 11
- ög-** “övmek” *ö. -dilär* 48; *ö. -ä küläyü* 49

ör- “ortaya çıkarmak” *buyan ö.-ä* 12

örit- “uyandırmak, oluşturmak” *ö.-miş köyüllärin y(a)rpadturup* 05; *köyül ö.-ip* 05

P

pak < Çin. 箔 *bo* “perde” *p. bintävirlar* 31

pra < Sogd. *pr’ ~ pr’’ ~ pr’kh* < Skt. *patāka ~ paṭāka* “şemsiye, güneşlik” *p. kužatrelar* 30

pr(a)tikabut << Skt. *pratyekabuddha* “aydınlanmaya erişmiş, yalnızlık içinde yaşayan ve bilgisini dünyaya açıklamayan tek başına bir Buddha” (Edgerton, 1953, s. 379a) *p.+larka* 38

S

sakin- “düşünmek” *öyü s.-u* 48

s(a)krđagam < Toh. A *sakṛdāgāram ~ sakṛdāgām* < Skt. *sakṛdāgāmin* “bir kere dönen biri” *s.+larka* 40

san “sayı” *s.+inça* 37; *k(a)lp asanke s.+[inç]a* 47

sankai < Çin. 傘蓋 *san gai* “şemsiye, gölgelik” *çoŋ s.+lar* 31

sansar < Toh. A ve Toh. B *saṃsār*, Soğd. *sns’’r ~ snks’’r* < Skt. *saṃsāra* “doğum ölüm çemberi” *s.+ta* 24; *s.+taki* 01

sıjarkı “taftaki” *ontun s.* 36, 43; *[o]nt[un]* *s.* 17

sortapan << Skt. *srotāpanna* “akıntıya girmiş olan kişi” *s.+larka* 40

stup << Skt. *stūpa* “Budist kutsal emanetler” *s.+larkatägi* 46; *ş(a)rirlig s.+larkatägi* 20

suv “su” *yıdlig yıparlıg s.+lar* 26

Ş

ş(a)rirlig “kutsal emanetli” *ş. stuplarkatägi* 19

T

takı “ve” *t. ymä* 01

tapıg “saygı, hürmet” *t. udug* 34

tapın- “hizmet etmek, saygı göstermek” *t.-u udunu* 47

tägin- “yerine getirmek” *beş mantal yinçürü töpön yükünü t.-ürm(ä)n* 13, 52

t(ä)ŋridäm “ilahi” *t.* 24, 29

täşgür- “(metatez yoluyla täğsil-) değiştirmek” *t.-üp* 23

tınl(ı)g “canlı” *anaz umugsuz t.+lar* 03; *tolp t.* 14; *tolp t.+larnıy* 15

tolp, t[ol]p “bütün” *t.* 01, 14, 15, 16, 24, 24, 35, 42

töpö “tepe, baş” *yinçürü t.+n yükünü täginürm(ä)n* 13, 51

törlüg “türlü” *iki t. yeväglärin [yev]ätinip* 08; *tümän tümän t.* 33

töz “esas” *t.+läriñä* 16

tözün “asil, soylu” *aryaputgale t.+lärkä* 41; *aryasaŋ t. bursaŋ kuvragka* 42

tug- “doğmak” *üç ärdinilär t.-mıŝ* 18

tükäl/ig “sahip olan” *t. kántig* 27

tümän “on bin” *t. t. törlüg* 33

U

udug “hizmet, saygı” *tapıg u.* 34

udun- “hizmet etmek, saygı göstermek” *tapınu u.-u* 47

uguŝ “soy” *u.+ıŝa* 14

umugsuz “umutsuz” *anaz u.* 03

Ü

üç “üç” *ü. ärdini* 44; *ü. ärdinilär* 18; *ü. ärdinilärkä* 43; *ü. ärd[inilär]kä* 17; *ü. kutka* 02; *ü. üdki* 35

üdkı “zamana ait” *üç ü.* 35

üzä “ile, dolayısıyla” *ü.* 11, 22, 23, 35, 48

Y

yanıgsız “geri dönülmez” *y. ävrilinçsiz bolup* 06

y(a)rpadtur- “güçlendirmek” *köŝüllärin y.-up* 06

y(a)ruk “parlak” *y. yulalar* 25

yemi[ŝ] “yemiş” *ı y.* 29

yer “yer” *y. oronl[ar]* 45; *y. oronlarka* 19

yeväg, yeväg “teçhizat, donanım” *y.+läriğ* 34; *y.+lärin* 08

[yev]ätin- “donanmak” *[y].-ip* 09

yıd “koku” *y. yıparlar* 25

yıdlıg “kokulu” *y. yıparlıg suvlar* 25

yıpar “koku” *yıd y.+lar* 25

yıparlıg “kokulu” *yıdlıg y. suvlar* 26

yinçü < Çin. 眞珠 *zhen zhu* “inci” *y.+lär mon[çuklar]* 28

yinçür- “eğilmek, secde etmek” *y.-ü töpön yükünü täginürm(ä)n* 12, 51

yitürmiş “bir kişi adının bir kısmı” *y. hatun* 49

ymä “dahi” *takı y.* 01

yula “meŝale” *y(a)ruk y.+lar* 25

yügmäk “yığın” *beş y.* 21

yükün- “secde etmek” *y.-ü täginürm(ä)n* 13, 52; *täginürm(ä)n y.-ürm(ä)n* 13; *tözläriŝä y.-ürm(ä)n* 16; *uguŝıŝa y.-ürm(ä)n* 14

yükünç “saygı, hürmet, eğilme” *k(a)lp asanke san[inç]a y. ögdilär* 48

yüz “yüz” *y.* 26

Sonuç

Eski Uygur Türkçesiyle kaleme alınan edebiyat, din dışı eserler bir kenara bırakıldığında büyük oranda Budist, Manihaist ve Nasturi Hristiyanlık gibi çeşitli dinî çevrelere ilişkin kutsal eserlerin tercümesine dayanır. Bunlar içerisinde de Budizm, en büyük paya sahip olan felsefi bir inanış sistemidir. Budist Uygur edebiyatı, Budizm'in tek bir ekolüyle sınırlı değildir. Esasında Mahāyāna ekolü ve bunun temelinde neşet etmiş Budist ekoller Budist Uygur edebiyatını oluşturur. Bununla birlikte Budizm'in Hindistan kökenli olmayan Çin kaynaklı Faxiang, Huayan vb. gibi ekollerinin de Uygurlar arasında mevcut olduğu bilinmektedir. Bu ekollerden biri de Tibet Budizmi'dir. Tibet Budizmi, köken itibarıyla Tantra ya da Vajrayāna olarak adlandırılan ekole dayanır. 8. yüzyıl sonrasında Tibet'te Budizm'in devlet dini sayılması ve sonrasında Tibet'in yerel dinleriyle teması neticesinde Tibet Budizmi, Budizm içerisinde önemli bir mezhebi oluşturmuştur. Bugün Tibet ve Moğolistan'da inanır bulan bu ekolün izleri, Hoço Uygur Hanlığı'nın [850-1250] son döneminde Uygurlar arasında etkisini hissettirmiştir. Bu ekol temelinde, Uygurcada büyük bir çoğunluğunun konusu büyü olan metinlerin tercümesi gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri de *Sitātapatrādhāraṇī*'dir. Esasında bu metin üzerine 1911'den bu yana bugün birçok çalışma kaleme alınmıştır. Metnin Eski Uygurca versiyonu yanında, Tibetçe, Hoten Sakaca, Moğolca ve Çince versiyonları da bulunmaktadır. Bu yazıda daha evvel neşri gerçekleştirilmemiş metin parçaları temelinde Eski Uygurca *Sitātapatrādhāraṇī*'ye ait üç fragmanın neşri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçları şöyle sıralanabilir: (1) Bu yazı ile birlikte Eski Uygurca *Sitātapatrādhāraṇī*'ye ait 54 satır hacminde bir metin araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. (2) Bu satırların büyük bir kısmı bugün eksiksiz olarak korunmuştur; ancak bazı satırlarda sözcük düzeyinde metin hasarları mevcuttur. (3) Madde başlarından hareketle metnin söz varlığını toplam 135 isim ve fiil türünden sözcük oluşturmaktadır. Bu madde başlarından 24'ünü (% 17,77) fiil kök veya gövdesi, 111'ini (% 82,22) ise isim kök veya gövdesi oluşturmaktadır. (4) Metnin söz varlığında doğrudan Çince'den alıntılanmış 5 söz (% 3,70), Toharcanın A veya B diyalekti üzerinden alıntılanmış Sanskritçe 9 söz (% 6,66) ve Soğdca üzerinden alıntılanmış Sanskritçe 3 söz (% 2,22) mevcuttur. Eski Uygurca metnin geneli düşünüldüğünde alıntı sözlerin oranı ise 32 ile % 23,70'dir. Bu metin parçalarının neşriyle *Sitātapatrādhāraṇī*'nin ileride yapılacak bütünlüklü neşrine yeni katkılar sunulmak istenmiştir.

Kısaltmalar

*	madde başı
...2	İkileme
DDB	Digital Dictionary of Buddhism
DLT	<i>Dīvānu lugāti 't-Turk. Mahmūd el-Kāşgarī</i> , bk. Kaçalın ve Ölmez, 2019.
ETü.	Eski Türkçe
EUyg.	Eski Uygurca
JEBD	<i>Japanese-English Buddhist dictionary</i>
kat.	katalog
krş.	karşılaştırınız
no.	numara
o. F.	ohne Fundsigle [= Fragmanın bulunduğu yeri gösterir işaret yok]
(P)	pothī deliği
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti

Kaynakça

- Adams, D. Q. (2013). *A dictionary of Tocharian B. Revised and greatly enlarged vol. 1-2*. Amsterdam, New York: Rodopi.
- Bell, S. C. (1992). *The religion of Tibet*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Oxford at the Clarendon.
- Edgerton, F. (1953). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary. Vol. II: Dictionary*. New Haven: Yale University.
- Gharib, B. (1995). *Sogdian dictionary: Sogdian-Persian-English*. Tehran: Farhang.
- Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teaching, history and practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hirakawa, A. (1997). *Buddhist Chinese-Sanskrit dictionary*. Tōkyō: Reiyūkai.
- Kaçalin, M. S. & Ölmez, M. (2019). *Dîvânu lugâti't-Turk. Mahmûd el-Kâşgarî*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Kılıç Cengiz, A. (2021). *Eski Uygur dönemine ait Tantrik bir metin: Sitâtapatrâdhâraṇî*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Lessing, F. D. & Wayman, A. (1978). *Introduction to the Buddhist Tantric systems*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Müller, F. W. K. (1911). *Uigurica II*. Berlin.
- Ölmez, M. & Uzunkaya, U. (2017). Eski Uygurcada Tibet Budizmi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65(1), 61-89.
- Özertural, Z. (2020). *Alttürkische Handschriften Teil 4: Varia Buddhica: Buddhistische Gedichte und Kleinere Sūtra-Texte*. Stuttgart: Franz Steiner.
- Porció, T. (1997). Preliminary notes on the Uigur and Tibetan versions of the *Sitâtapatrâdhâraṇî*. Á. Berta & E. Horváth (Ed.), *Historical and linguistic interaction between Inner-Asia and Europe. Proceedings of the 39th PIAC Szeged, Hungary: June 16-21, 1996*. (ss. 229-241). Szeged: University of Szeged.
- Porció, T. (2000). *The one with the white parasol. Four Sitâtapatrâ texts in the Derge Kanjur and a Dunhuang text (Pelliot tibétain, no. 45) with an annotated English translation of the longest canonical version*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Viyana Üniversitesi, Viyana.
- Porció, T. (2003). On the Brāhmī glosses of the Uygur Sitâtapatrâ text. *Central Asiatic Journal*, 47, 91-109.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A*. Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství.
- Powers, J. (2007). *Introduction to Tibetan Buddhism*. New York, Colorado: Snow Lion Publications.
- Rhys Davids, T. W. & Stede, W. (1921-1925). *The Pali text society's Pali-English dictionary*. Oxford: Pali Text Society.
- Röhrborn, K. & Róna-Tas, A. (2005). *Spätformen des zentralasiatischen Buddhismus, Die altuigurische Sitâtapatrâ-dhâraṇî, herausgegeben, übersetzt und kommentiert*. Göttingen: Nachrichten der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6*. Wiesbaden: Steiner.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä-*. Stuttgart: Steiner.

- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 1: a-asvık [Uygurca sözlük. İslam öncesi Orta Asya Türkçe metinlerinin dil malzemesi. Yeniden düzenlenmiş baskı. II. İsimler-zamirler-edatlar. 1. Cilt: a-asvık]*. Stuttgart: Steiner.
- Sümer, İ. (2000). Tibet Budizmi'nde din anlayışı. *Dinler tarihi araştırmaları-II. (Sempozyum: 20-21 Kasım 1998, Konya)* (ss. 327-341). Ankara: Aydoğdu Ofset.
- Sümer, İ. (2003). *Lotus'un içindeki inci. Lamaizm'le Nirvana'ya yolculuk*. İstanbul: Kara Kutu.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wilkins, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın el sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

Elektronik Kaynakça

- DDB = Digital Dictionary of Buddhism, www.buddhism-dict.net (Erişim tarihi: 16.08.2022).
- Taishō 977, c. 19, 404b08-407a01: http://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT2015/T0977_.19.0404a02:0404a02.cit (Erişim tarihi: 16.08.2022)
- U 2250 (T I [544]): ön: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2250seite2.jpg> arka: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2250seite1.jpg> (Erişim tarihi: 16.08.2022).
- U 2251 (T I [545]): ön: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2251seite1.jpg> arka: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2251seite2.jpg> (Erişim tarihi: 16.08.2022).
- U 2252 (T I [546]): ön: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2252seite1.jpg> arka: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2252seite2.jpg> (Erişim tarihi: 16.08.2022).